

Proxecto de re-naturalización dos terreos ocupados por Ence na ría de Pontevedra

Jorge Rodríguez Álvarez*

Ata finais dos anos cincuenta do século pasado, Os Praceres era un idílico enclave da parroquia de Lourizán, na ría de Pontevedra. A súa beleza atraía ilustres visitantes e dinamizaba a economía local, baseada na actividade marisqueira e no incipiente turismo. No ano 1958 o réxime de Franco decidiu, malia a protesta da veciñanza, facer un recheo de 50 ha sobre a ría, e construír o complexo Ence-Elnosa para a fabricación de pasta de papel e cloro. Estas instalacións levan degradando os valores ambientais e paisaxísticos da comarca durante 65 anos. A oposición cidadá segue sendo intensa pese á propaganda corporativa e as presións exercidas pola empresa. Co obxectivo de visualizar o potencial deste territorio tras a marcha da fábrica, a Asociación Pola Defensa da Ría e a Escola de Arquitectura da Coruña colaboraron na elaboración dunha proposta para a re-naturalización do ámbito ocupado polo complexo industrial.

Vista actual desde o Monte do Sino, nos xardíns do Pazo de Lourizán, e vista segundo a proposta · Jorge Rodríguez

A presenza da fábrica de Ence na ría de Pontevedra é un vestixio dun paradigma industrial obsoleto, centralista e autoritario, baseado na negligencia ambiental e o desprezo pola comunidade local. A construción da fábrica de pasta de papel Celulosas, entre os anos 1958 e 1963, non só sepultou o banco marisqueiro máis produtivo da ría, senón que tamén botou a perder unha incipiente actividade turística nunha contorna privilexiada, que mesmo Otero Pedrayo describira coma unha “síntese admirable da Paisaxe Galega”¹. A oposición local á fábrica iniciárona as mariscadoras, que sufriron a perda do seu sustento coas obras de recheo. Unha forte represión silenciou as protestas durante a ditadura, malia os evidentes impactos negativos da actividade da Celulosa na contorna, caracterizados polo seu cheiro, pero tamén polos vertidos na ría e a súa influencia na propagación do monocultivo de eucalipto en toda Galicia². A oposición á fábrica retomou visibilidade coa chegada da democracia, a través de asociacións ecoloxistas, destacando a Asociación Pola Defensa da Ría (APDR), que desde 1987 vén desenvolvendo numerosas accións de concienciación e estudos para esixir o traslado da fábrica fóra da ría.

Cómpre salientar que a fábrica, privatizada no ano 2001 por 230 millóns de euros³, ocupa un terreo público, xa que está completamente inxerida no Dominio Público Marítimo Terrestre (DPMT) por medio da concesión da superficie máis extensa de Galicia neste tipo de solo. A concesión de 60 anos caducou no ano 2018, pero o goberno estatal en funcións, presidido por Mariano Rajoy, tramitou unha inaudita prórroga ata o ano 2073. Tanto a APDR, coma o Concello de Pontevedra e Greenpeace

recorreron a prórroga, que foi declarada nula por sentenza da Audiencia Nacional en 2021. Contra todas as predicións, o Tribunal Supremo estimou o recurso presentado por Ence en febreiro de 2023 e avalou a prórroga da concesión. O percorrido xudicial non rematou, xa que neste momento aínda quedan recursos pendentes.

Análise da contorna de Lourizán

No verán de 2022 a Asociación Pola Defensa da Ría e o profesorado da materia de Paisaxe e Hábitat Sostible da Escola Técnica Superior de Arquitectura da Coruña comezamos a traballar nun estudo e proposta para a rexeneración da enseada de Lourizán tras a marcha da fábrica da ría. Posteriormente engadíronse outras dúas materias, Ordenación do Territorio e Proxecto da Paisaxe 3. En total, uns 40 estudantes e 4 profesores estiveron involucrados no proxecto elaborado entre xaneiro e xuño de 2023, baixo a metodoloxía Aprendizaxe e Servizo. A planificación do traballo constou de dúas fases: análise e proposta. Formáronse pequenos equipos para, deste modo, afondar cada un deles nun tema específico. As principais conclusións da fase de análise resúmense brevemente a continuación:

- A contorna de Lourizán posúe un denso e rico patrimonio cultural, gran parte do cal está gravemente afectado pola presenza da fábrica e mesmo desapareceu baixo o recheo. Entre os elementos catalogados atópanse os gravados rupestres no Monte do Sino, un castro prerromano ou o xacemento arqueolóxico do Sartán, que podería ser unha vila ou unha fábrica de salgadura romana. Alí atopouse tamén unha fa-

[illegible]

Ben de Interese Cultural. Tanto o pazo coma os xardíns atópanse nun deficiente estado de conservación e a súa relación orixinal coa ría está totalmente descontextualizada pola presenza de Ence.

- [illegible]

Síntese da modificación da costa tras a construción da fábrica de Ence. En vermello a liña actual de costa e en azul a extensión da ría antes do recheo · Jorge Rodríguez

lera datada da época dos Suevos (411-585) que está actualmente no Museo de Pontevedra. O patrimonio arquitectónico inclúe pazos (Lourizán, Miradores, Gandarón), mansións (Finca Areeiro), igrexas, etc... Pero sen dúbida o elemento patrimonial máis destacado é o Pazo de Lourizán, conxunto de gran valor arquitectónico e paisaxístico reformado por Montero Ríos no século XIX e que foi recentemente declarado

Vista aérea desde o suroeste antes da proposta e segundo a proposta · APDR, Lukas Santiago

truturas. O Porto de Marín é un porto do Estado con acceso directo á autoestrada AP-9 a través da autovía estatal PO-11 e tamén conta cunha conexión ferroviaria directa ao corredor Coruña-Vigo. Os fluxos de tráfico superan os 20.000 vehículos ao día na autovía, fronte aos 5.000 do tramo da vía autonómica que discorre polo interior (PO-546). Polo tanto, calquera proposta viable debe ter en conta a necesaria conectividade do porto. As propias vías de comunicación causaron un gran impacto nos núcleos de poboación, especialmente nos Praceres, que foi atravesada pola autovía, que discorre a escasos 5 metros da igrexa. Ademais, a vía do tren atravesa a praza principal do núcleo.

Proxecto de rexeneración

A partir da análise do lugar e dos procesos e sistemas que o condicionan artellouse un proxecto de rexeneración de todo o ámbito, que ten como premisa o equilibrio entre o seu valor ecolóxico e as actividades humanas. A proposta pode resumirse nas seguintes estratexias:

- Asíumese o traslado da fábrica fóra da ría e a recuperación de 31 ha de recheo que é devolto a ría. Aplicaríanse medidas de des-contaminación para recuperar o material do recheo nunha nova topografía.
- Modificación e humanización do trazado viario, mantendo a conectividade. A PO-11 é trasladada cara ao interior e o tramo de 300m que atravesa o núcleo dos Praceres é soterrado. Mantense a conexión ferroviaria. O novo viario ten carácter de bulevar, e mantén dous carrís por sentido, mais con medidas de calmado, para reducir a velocidade a 30 km/h.
- Xérase unha rede 5,6 km de paseos peonís e arborados pola beira da ría.

- Recupéranse as 4 praias de Lourizán, con 1,6 km de areais, máis dúas xunqueiras na desembocadura dos regatos de Lourizán e Os Praceres.
- Rexeneración dos núcleos de poboación do ámbito, incorporando novos espazos públicos e dotacións nos Praceres, A Igrexa, O Rozo ou O Sartán.
- O corredor verde de Lourizán integrárase nunha infraestrutura verde municipal, que conectaría co ENIL do río Tomeza e crearía itinerarios de gran valor paisaxístico e cultural.

O obxectivo principal desta proposta é a de transmitir o potencial paisaxístico e socioeconómico de Lourizán nun horizonte sen a fábrica de Ence. Deste modo, poderase facer unha valoración máis informada dos custos que se derivan da súa presenza ao impedir a materialización dese potencial.

Notas

- 1 Ramón Otero Pedrayo, R. (1955) Ensaio sobor da Paisaxe Galega. Editorial Galaxia.
- 2 Masa, A. (1994) Celulosas de Pontevedra: 30 anos de degradación da ría. Cerna, 10:20-26.
- 3 www.sepi.es/es/sectores/ence (acceso 03/08/2023). ◀
- 4 KPMG (2013) Informe sobre la contribución de la fábrica de Ence en Pontevedra al desarrollo social, económico y ambiental de Galicia. Elaborado por KPMG Asesores SL para ENCE.
- 5 Base de Datos SABI. Sistema de Análise de Balances Ibéricos – Bureau Van Dijk Database (datos extraídos en febreiro 2023).

***Jorge Rodríguez Álvarez. Prof. Titular Urbanística e Ordenación do Territorio e coordinador do proxecto.**

Vista actual desde a pasarela peonil dos Praceres e vista segundo a proposta · Jorge Rodríguez